

Redactionele kanttekeningen

Mini-monopolies

T. Koopmans, 'Mini-monopolies', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 1983, pp. 342-344. [Juridisch Stippelwerk]

Inhoud en functie van de rechten van intellectuele en industriële eigendom staan de laatste jaren weer ter discussie. Volgens Cohen Jehoram heeft dit rechtsgebied recentelijk zelfs 'aardschokken' te verduren gehad (*NJB* 1983, p. 329). Terwijl deze discussie onder de specialisten voortwoedt, is er misschien aanleiding om van niet-deskundige zijde de aandacht eens te vestigen op wat men de risico's van proliferatie zou kunnen noemen.

De rechtswerkelijkheid heeft namelijk weinig gemeen met het idyllische tafereel uit de handboeken, waarin een hard zwoegende of met talent gezegende uitvinder of kunstenaar zijn prestatie beloond ziet met exclusieve exploitatierechten. Die rechten zijn 'business' geworden, en dat heeft een tweetal gevolgen gehad. In de eerste plaats is er een neiging opgetreden de bescherming van die rechten in professionele handen te leggen, met alle bureaucratisering die daar onherroepelijk mee gepaard gaat. En in de tweede plaats zijn georganiseerde belangengroepen ontstaan, ingesteld ter verdediging van hun exclusieve rechten, maar soms ook om het toepassingsgebied van die rechten wat uit te breiden, of om zulke rechten te verkrijgen waar zij voordien niet bestonden, met het argument dat de situatie toch bijna gelijk is aan die waarin zulke rechten reeds zijn verleend. Zo'n pressie leidt meer dan eens tot resultaat, omdat de tegendruk, die ten faveure van de mededinging, vaak niet door vergelijkbare belangengroepen wordt uitgeoefend: die tegendruk is organisatorisch gezien amorf, en in ons type besluitvormingssysteem betekent dit dat er meestal niet op wordt gelet. Zo kan het gevaar ontstaan dat de rechten van intellectuele en industriële eigendom gaan voortwoekeren: er worden steeds meer kleine monopolieposities gecreëerd, die tenslotte maar bitter weinig te maken hebben met de eigenlijke ratio van de exclusiviteit; en bovendien is er niemand meer die zich nog afvraagt wat de maatschappelijke kosten zijn van deze bescherming van individuele machtsposities.

Het gaat stap voor stap. De componist die een pianowerk creëert verkrijgt daarmee het auteursrecht op zijn compositie – natuurlijk. De pianist die dat werk herschept verkrijgt auteursrecht op zijn uitvoering van het werk: dat ligt voor de hand. Dit pianistenrecht wordt economisch gezien pas interessant als de uitvoering gereproduceerd kan worden, bijv. door middel van band- of grammofoonopname. Zo komt men tot de derde stap: de platenfabrikant laat zich het auteursrecht van de uitvoerende kunstenaar overdragen, tegen beloning, om zich zo zijn eigen hoekje op de markt te kunnen verzekeren. In verschillende rechtsstelsels, o.a. het Duitse en het Deense, wordt daarna de vierde stap gezet: elke keer dat de plaat in het openbaar wordt afgespeeld kan de uitvoerende kunstenaar een geldbedrag eisen, zijn auteursrecht was niet uitgeput met de opname, hij doet wederom mee wanneer de 'tweede exploitatie' van zijn uitvoering aan de orde komt (Zweitverwertungsrechte). Omdat pianisten piano plegen te spelen en niet rondkijken of wel van hun opnamen gebruik wordt gemaakt, is er een organisatie nodig die zorgt dat

de gelden geïnd en verdeeld worden (vijfde stap). Dat innen eist inspecteurs, het verdelen eist ingewikkelde berekeningen, en het eindresultaat is dat de organisatie zelf ook nogal wat geld kost; zij neemt dan ook haar plaats in te midden van de uit auteursrechten gefinancierde organisaties en bureaus die onze hoek van de wereld helpen bevolken, zoals BUMA, Stemra, GEMA, Gramex, SACEM, SABAM, Performing Rights Society en wat dies meer zij. Het lijkt allemaal wat op een in het kwadraat verheven reprokwartje. Met de bevordering van de kunst, waar het oorspronkelijk om begonnen was, heeft dit financieringssysteem dan niet veel meer van doen; en in elk geval staat de totale som die op de consument wordt afgewenteld in geen verhouding tot het bedrag dat tenslotte de pianist moet stimuleren de uitvoeringspraktijk trouw te blijven en niet de gemakkelijker weg van het muziekonderwijs of de bijstand te kiezen.

Mijn tweede voorbeeld stamt uit eigen land. Wij kennen afzonderlijke modellenbescherming, o.a. om een eind te maken aan de vraag of gebruiksmodellen nu voorwerp van auteursrecht, van octrooi of van geen van beide zijn. In de Benelux-Modellenwet is die bescherming zo uitgewerkt dat zij toekomt aan degene die het model deponereert. Om de bewijsregeling eenvoudig te houden eist de Beneluxwet niet dat degene die deponereert ook de ontwerper is; het deponeren is voldoende, het enige bijzondere recht dat de ontwerper toekomt is dat om zich – ook na verloop van tijd – tegen het depot te verzetten. De gewiekste zakenman kan zich zodoende exclusieve rechten op veelverkochte gebruiksvoorwerpen verwerven (handtassen, tandenborstels of wandelstokken) door het model daarvan te deponeren. Soms zal hem bij nasporing zijn gebleken dat de ontwerper van dat model al lang niet meer leeft, of in een ander deel van de wereld woont en niet bijster geïnteresseerd is in de Benelux-markt. Als andere rechtsstelsels een soortgelijk systeem hebben, kan een handelaar in de Benelux zelfs afspraken maken met Franse, Britse en Duitse collega's om ongeveer te zelfder tijd hetzelfde model te deponeren. Alleen via het mededingingsrecht lijkt daar iets tegen te doen. Met andere woorden: het mag op zichzelf al wonderlijk zijn dat degene die het hardste naar het goede adres holt een exclusief recht kan krijgen op een model met de schepping waarvan hij niets te maken heeft gehad; maar de economische consequenties zijn nog merkwaardiger, omdat de wet voor een niet onaardige monopolisering de simpelste middelen ter beschikking van de handel stelt.

Het treintje van de intellectuele en industriële eigendom, eenmaal op de rails gezet, stommelt dus uit eigen kracht een heel eind verder zonder dat iemand zich afvraagt waar de reis naar toe gaat. Het einde van de rit is namelijk nog niet in zicht: onlangs verklaarde onze nieuwe minister van Justitie nog blijmoedig dat er een nieuwe wettelijke regeling op komst is met betrekking tot het kopiëren van muziek en film (*NJB* 1982, p. 1073). En wat er allemaal bedacht kan worden wanneer de telecommunicatie goed uit de kluiten gewassen is, dat laat zich slechts raden; het debat over kabel en satelliet kon in dat opzicht alvast als smaakmaker fungeren. Vooral met het auteursrecht kan men vele kanten uit; verdedigd is bijv. al dat een gebouw of een beeldhouwwerk niet mag worden afgebroken zonder toestemming van de auteursrechtgerechtigde architect of beeldhouwer, of diens rechthebbenden, omdat sloop van het kunstwerk een inbreuk op hun auteursrecht zou zijn (*NRC-Hb.* 21 febr. 1983). Een auteursrechtsspecialist die deze stelling aanging meende zelfs dat op die grond het gebouwtje van de Hoge Raad aan het Plein niet mocht worden afgebroken. Men hoeft deze these maar een ogenblikje over zijn tong te laten glijden, of men schrikt van de consequenties: moet men haar bijv. niet extrapoleren naar aanpalende terreinen? en hoe gaat het dan met het merk op een produkt dat achteraf schadelijk blijkt voor de volksgezondheid, of met octrooi op een verfijnde formule

voor een onaanvaardbaar moordwerktuig? Als er toch verabsoluteerd moet worden in het recht, zijn er wel betere kandidaten te vinden dan de intellectuele en industriële eigendomsrechten.

Het probleem waar wij voor komen te staan is of wij, zoals enigszins de neiging schijnt te zijn, al deze ontwikkelingen als een soort fataliteit over ons heen laten komen, dan wel of we bereid zijn ons af te vragen waar het allemaal toe dient. We hebben bewust een stukje monopolievorming aanvaard, in een op mededinging gefundeerd economisch bestel, ter wille van de vooruitgang van kunst, wetenschap en techniek. We zouden nog eens kunnen nagaan of die vooruitgang wel gediend is met de gestage groei van mini-monopolies met de daarbij behorende heffingen, controles, licenties en organisaties. De 'vrijheid van het binnenlandsch vertier', zoals De Bosch Kemper het noemde (Nederlands Staatsregt, 1853, p. 79), zou wel eens met minder toe kunnen.

T.K.